

асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-
економічного університету

ІДІОМАТИЧНІ ВИРАЗИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

Протягом багатьох тисячоліть в усному та писемному мовленні ідіоматичні одиниці мають широку популярність. Правильне використання ідіом увиразнює та надає нового семантичного забарвлення мові. Відкритим і невирішеним залишається питання правильного та адекватного їх перекладу. Незважаючи на те, що ідіоматичні одиниці широко застосовуються в усному та писемному мовленні (у художній літературі, публіцистиці тощо), їхні структурно-семантичні особливості є недостатньо вивченими. Багато невирішених питань залишається і в теорії та практиці перекладу цих одиниць з англійської на українську мову. У вітчизняному перекладознавстві ще не існує комплексного дослідження й остаточного вирішення багатьох проблем, пов'язаних з особливостями перекладу англійських ідіом українською мовою в художніх творах, що й зумовило вибір теми та пояснює актуальність дослідження. Треба зазначити, що світ ідіоматичних виразів англійської мови великий і різноманітний, тому неможливо охопити їх всі, щоб висвітлити на їхньому прикладі особливості перекладу. Однак він, безумовно, заслуговує на увагу та детальніше дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати та висвітлити основні способи перекладу ідіоматичних виразів. Термін «ідіома» походить від давньогрецького слова «*idiōma*», що означає «особливість, своєрідність». Виділяють два основні погляди на ідіоматичні одиниці – так звані «широкий підхід» і «вузький підхід». Згідно з останнім ідіомами вважаються лише такі «стійкі словосполучення, семантика яких не виводиться зі значень її складників, а інтегрована ними формально; виникає внаслідок втрати мотиваційних відношень» [1, с.173]. На певному етапі вивчення мови починає гостро відчуватися необхідність засвоєння ідіом – мова без них, навіть правильна, суха і млява, часто сприймається як учнівська. Ця проблема часом здається нерозв'язною, викликає мало не паніку та супроводжується чималою плутаниною, тому що відсутня система їх вивчення. Дуже поширена помилка – приписувати ідіоми тільки розмовній мові, а іноді й плутати їх зі сленгом. У тому-то й важливість ідіом, що вони існують у будь-якому шарі мови (літературному, розмовному), просячують і наповнюють усю мову.

Багато в чому подібним до вітчизняного розуміння феномену ідіоматичної одиниці є визначення Дж. Сейдла та У. Макморді, які наголошують на відмінності семантики ідіоми від семантики її складників: «We can say that an idiom is a number of words which, taken together, mean something different from the individual words of the idiom when they stand alone» [3, с. 4].

У вітчизняному мовознавстві протягом довгого часу існувала традиція називати ідіоми «фразеологічними зрощеннями», за термінологією відомого радянського мовознавця академіка В.В. Виноградова, який розподілив фразеологічні одиниці на фразеологічні зрощення (або ідіоми у вузькому значенні), фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. На думку В.В. Виноградова, фразеологічні зрощення характеризуються немотивованістю складу зворотів (тобто з суми складових таких фразеологічних одиниць неможливо дізнатися про загальний зміст одиниці) та абсолютною семантичною єдністю компонентів. Серед фразеологічних зрощень виділяють такі підтипи:

1) Фразеологічні зрощення, у складі яких є так звані «слова-некротизми» (лексичні архаїзми, історизми та інші лексеми, що вийшли з ужитку мовлення). Наприклад, це англійська ідіома «*to buy a pig in a poke*» на позначення невігідного та невдалого придбання чогось, що не було уважно розглянуто передусім (порівн. з укр. ідіомою «купувати когорта в мішку»). Лексема *a poke* позначає «мішок» і є архаїзмом (сучасний синонім *sack*), який в сучасній англійській мові вживається лише у вищезгаданій ідіоматичній одиниці. Тобто можна чітко прослідкувати випадок, коли лексема продовжує жити значно довше в межах ідіоматичного словосполучення, ніж у вільному словосполученні чи ізолювано.

2) Фразеологічні зрощення, що містять граматичні архаїзми, які є синтаксично неподільним цілим. Так, ідіома «*I am good friends with him*» («ми з ним добрі друзі») є з точки зору граматичної структури неправильною та нелогічною. Займенник *I* стоїть в однині, проте форма *I am a good friend with him* є неможливою, хоча значно більш логічною. Можливою є форма *I am a good friend of his*, але вона не є ідіоматичною одиницею.

3) Фразеологічні зрощення, що стали нерозкладними як лексично, так і семантично, наприклад: «*to be born with the silver spoon in one's mouth*», «*to go through thick and thin*».

Проте слід зазначити, що в британському та американському мовознавстві більшу популярність має «широкий підхід» до проблеми ідіоми. До складу ідіом західні лінгвісти відносять не лише фразеологізми усіх типів, а навіть і приказки, прислів'я, крилаті вислови, цитати тощо. Так, Річард Спієрс у передмові до «Словника американських ідіом» пояснює вибірку одиниць для даного видання таким чином: «Every language has phrases or sentences that cannot be translated literally. Many clichés, proverbs, slang phrases, phrasal verbs, and common sayings offer this kind of problem. A phrase or sentence of this type is usually said to be idiomatic» [3, p.6]. Тобто спостерігається значне розширення поняття «ідіоми» порівняно з розумінням В. Виноградова, адже до складу ідіом віднесені не лише словосполучення, а й речення різного характеру: кліше, прислів'я, сленгові фрази, мовленнєві штампи, які об'єднують одна спільна риса – їхня ідіоматичність.

Слід додати, що статус ідіом як складової частини фразеологічної системи ніколи не було поставлено під сумнів, на відміну від прислів'їв, приказок, крилатих слів, яким багато вчених відмовляють у приналежності до фразеології, вважаючи, що подібні одиниці утворюють так званий пареміологічний фонд, він є предметом дослідження специфічної маргінальної наукової галузі – пареміології, яка корелює з лінгвістикою та фольклористикою, або так званих кліше, чи мовних штампів, на зразок «добрий день», «шановне товариство» тощо. Звернемо увагу також на величезний лінгвокультурознавчий потенціал фразеології, адже саме в ідіоматичних одиницях мови відбито багатотисячлітню історію народу, своєрідність його культури та побуту. Внаслідок того, що в ідіоматичних виразах чітко відображається національний характер народу, їхнє активне засвоєння необхідно кожному, хто вивчає мову. Також необхідно розвивати вміння коректно вживати ідіоми в мовленні, правильно відчувати їхню стилістичне забарвлення – чи належать вони до просторіччя, або вульгаризмів, канцеляризмів або книжкового стилю.

На відміну від перекладу інформаційного тексту (наукового, ділового, публіцистичного), переклад художнього твору має низку специфічних особливостей. Маючи двійсту природу, будь-який переклад виконує як інформаційну, так і творчу функції, але у випадку перекладу художнього тексту остання виходить на перший план. Важливу роль відіграють фонові знання перекладача, адже не маючи ерудованості або принаймні достатніх для перекладу знань у галузях філософії, естетики, етнографії, перекладачу неможливо досягнути адекватності. З цією проблемою пов'язане і співвідношення між контекстом автора та контекстом перекладача, а також проблема вірності й точності перекладу.

Слід зауважити, що перекладацькі прийоми варіюються також залежно від жанрових ознак твору: епічного (героїчна поема, роман, розповідь), драматичного (трагедія, комедія) або ліричного (ода, елегія, вірш, пісня). Особливо складним творчим процесом є переклад поетичного твору, що вимагає від перекладача специфічних якостей та особливої обдарованості. Адже перекладач поетичного твору є митцем, що – в ідеалі – не має поступатися творцеві тексту оригіналу. Саме тому процес перекладу поетичних творів був завжди ніби прикритий своєрідною романтичною завісою таємничості. Ще М. Рильський з приводу поетичного перекладу писав: «Вважаю неможливим, як дехто цього вимагає, щоб автор поетичного перекладу, отже й сам поет, цілком забув про себе, цілком підкорився індивідуальності іншого поета. Це навіть, здається мені, небажано: таким способом можна стерти пилок із крилець того метелика, що зветься поезією». [2, с. 240].

Надзвичайно гострою проблемою постає переклад так званої безеквівалентної лексики у художньому творі. Протягом довгої історії свого розвитку художній переклад пройшов різні стадії. Серед традиційних прийомів збереження національного колориту перекладного художнього твору, часто згадується транскрибування/транслітерування вигуків. На думку окремих теоретиків перекладознавства, якщо дія відбувається у Франції, перекладачу необхідно зберегти вигук «О-ля-ля!», в Америці – «Окей», в Іспанії – «Карамба!» тощо [7, с. 94]. Традиційним залишається також збереження багатозначних арабських вигуків, таких як «машаала» (чудово, браво, молодець, хоча б не зурочити тощо) чи «іншаала» (дай Боже, якщо Бог захоче), а також формул привітання: «Салам алейкум!» – «Ва алейкум ассалам!» [7, с. 97]. Проте перекладач не повинен захоплюватися подібними прийомами, адже надмірний ужиток непереказаних вигуків робить переклад важким для сприйняття та незграбним. Крім того, необхідно уникати транскрибування у випадках, коли це може призвести до спотворення змісту: перекладаючи англійське «Ah!» як російське «Ах!», ми робимо помилку, адже цей англійський вигук набагато ближче до російського задумливого «Да-а».

Як відомо, найбільших висот кожна мовна конструкція, у тому числі фразеологічна одиниця, сягає насамперед в художньому тексті. Саме в цьому функціональному стилі порівняно з науковим, діловим, розмовним, публіцистичним проявляються усі потенційні можливості фразеологізму, уся багатоманітність його значень, уся сума прагматичних ефектів. Художній стиль поєднує в собі риси усіх інших функціональних стилів. Так, у прямій мові персонажу можна зустріти розмовні вирази різних реєстрів, в описовому контексті – канцеляризми або термінологію залежно від описуваного середовища та ефекту, який автор хоче справити на читача; в коментарі автора – публіцистичні, дискусійні прийоми тощо. Усі перелічені вище риси інших функціональних стилів поєднані в художньому тексті не механічно, а органічно й цілісно, відповідно до загальної художньої ідеї твору та за допомогою різних текстотворювальних стратегій, таких як когезія, когерентність, зв'язність. Ось чому аналіз перекладу ідіоматичних одиниць саме в художніх творах становить найбільший інтерес для дослідження. Слід зазначити, що частотність ідіом та особливості їхнього функціонування значною мірою залежать від типу художнього тексту. Так, в описовому контексті (пейзаж, портрет, інтер'єр) ідіоматичні одиниці зустрічаються значно рідше, ніж в оповідному. Найчастотнішими є ідіоми в прямому мовленні персонажів (діалогах, монологів), а також у такій формі непрямиго мовлення, як внутрішній монолог персонажа, який передає його рефлексію, психоемоційний стан.

У центрі уваги перекладача завжди опиняються й ідіоми (як і весь фразеологічно-пареміологічний фонд взагалі), проте тактики щодо їхнього перекладу можуть бути різними. Здебільшого перекладач намагається передати змістовний складник фразеологізму, приносячи в жертву образ, на якому побудована ідіома, або надаючи інший образ, що є звичним для мови перекладу: *«to vanish in the thin air»* – «як корова язиком злизала». Зазначимо, що ідіоми – особливий тип поєднань. Основною їхньою особливістю є «часткова або повна невідповідність плану змісту, плану вираження, що визначає специфіку ідіоми» [6, с. 127], і вона, безумовно, матиме вплив на вибір засобів чи прийомів і способів перекладу. Примітною ознакою практично будь-якої мови є наявність декількох рівнів фразеологізмів, однак не усі вони загальновідомі, користуються широкою популярністю і зафіксовані словниками. Деякі з них використовуються лише певними групами носіїв мови та відсутні в словниках. Основне завдання – вміти розпізнати ідіому в тексті, відрізнити стійку сполуку від нестійкої. Іноді перекладачу доводиться відновлювати ідіоми, що зазнали авторської трансформації, щоби передати досягнутий ними ефект. Ще однією неминучою складністю є національно-культурні відмінності між близькими за значенням ідіомами в різних мовах. Збігаючись за змістом, вони виконують різні функції та мають різне стилістичне забарвлення. З метою досягнення еквівалентності запропоновано такі способи їх перекладу.

1) Описове пояснення значення. Якщо англійська ідіома не має в українській мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад є малозрозумілим, перекладачу необхідно відмовитись від передачі образності та використовувати описовий переклад – з поясненням змісту ідіоматичної одиниці за допомогою вільного сполучення слів. *If you want to be a member of this club, you are to abide by.* – *Якщо ти хочеш стати членом цього клубу, ти мусиш дотримуватися правил. I wouldn't offend you for all the tea in China.* – *Я б ніколи тебе не образив, якою б не була причина!* [7, с. 160].

2) Транслітерація з поясненням, тобто додатковим знанням, необхідним для розуміння ідіоми. Такий спосіб досить зручний для перекладу більшості фразеологічних одиниць із власними назвами, оскільки сприяє формуванню в свідомості читача певного уявлення, яке буде з'являтися щоразу, коли читач чи слухач натраплятиме на відповідний антропонім. Так, наприклад, ідіома *«honest Abe»* («чесний Ейб») мусить супроводжуватися уточненням, що мова йде про Авраама Лінкольна, шістнадцятого президента США. У такому разі перекладач повинен володіти фоновими знаннями, щоби зробити адекватний переклад [7, с. 143].

3) Еквівалентний переклад – такі образні фразеологічні одиниці в рідній мові, які повністю відповідають по змісту якому-небудь англійському фразеологізму та які базуються на одному з них образі, перекладаються за допомогою еквівалентів: *early bird* – *рання пташка*; *to stew in one's own juice* *варитися у своєму соку*; *to be born under a lucky star* – *народитися під щасливою зіркою*; *to pour oil on the flames* – *підлити масла у вогонь* [7, с. 152].

4) Фразеологічні аналоги. Кількість образних ідіом, які збігаються за змістом та образністю в обох мовах, порівняно невелика. Значно частіше виникає потреба використовувати українську ідіому, аналогічну за змістом англійській, але

побудовану на іншому образі: *a drop in the bucket* – капля у морі; *a fly in the ointment* – ложка дьогтю в бочці з медом; *it is raining cats and dogs* – лє як з відра [7, с. 140].

5) Дослівний переклад (калькування) ідіом. Іноді перекладач, намагаючись зберегти образність оригіналу при перекладі ідіоми, для якої немає ні еквіваленту, ні аналогу в рідній мові, вдається до дослівної передачі образу. Такий спосіб може застосовуватись у разі, коли в результаті калькування отримаємо вираз, образність якого легко сприймається реципієнтом та не порушує норми української мови. Дослівний переклад не є фразеологічним перекладом, бо не використовує готові ідіоми в мові перекладу, а кожного разу створює новий образний зворот, не властивий рідній мові, хоч і зрозумілий: *to grind (one, something) to powder* – розтерти, стерти на порошок (когось, щось); *to keep a dog and bark oneself* – тримати собаку, а лаяти самому; *love me, love my dog* – люби мене, люби і мою собаку [7, с. 125].

6) Контекстуальні заміни під час перекладу полягають в спробі знайти таку українську ідіому, яка, не відповідаючи точно значенню англійської, з достатньою точністю передає її зміст у даному контексті: *fetch and carry for* – бути на побігеньках, *to work one's fingers to the bones* – працювати не покладаючи рук, *to pull foot* – рвати кізмі (швидко мікати).

Окрім проблеми розрізнення ідіоми, перекладач може зустрітись з певними труднощами, пов'язаними з національно-культурними відмінностями між схожими за змістом ідіоматичними одиницями у двох різних мовах. Збігаючись за змістом, ідіоми можуть мати різне стилістичне забарвлення, різну образну основу, різну емотивну функцію.

Маючи справу з фразеологічними одиницями, перекладач повинен не лише знати обидві мови, але й вміти аналізувати стилістичні та культурно-історичні аспекти вихідного тексту в порівнянні з можливостями мови, яка перекладається. За відсутності безпосередніх відповідників ідіоми можна перекласти аналогічною ідіомою, що має спільне значення з вихідною. Проте варто пам'ятати, що схожі за значенням, але різні за формою ідіоми в різних мовах мають різне емоційно-асоціативне забарвлення і не завжди взаємозамінні. У будь-якому разі під час роботи з ідіомами перекладач, окрім власної пам'яті, може покластися на тлумачні фразеологічні словники.

Проблема перекладу ідіом завжди була актуальною, оскільки існує певна асиметричність у співвідношенні значень ідіоми та значення самого вислову, тому дуже важко зберегти специфіку кожної ідіоми під час перекладу її на іншу мову. Серед способів перекладу ідіом можна виокремити такі: описове пояснення значення; транслітерація з поясненням, тобто додатковим знанням, необхідним для розуміння ідіоми; еквівалентний переклад; фразеологічні аналоги; дослівний переклад (калькування) ідіом; переклад шляхом контекстуальних замін.

Література:

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Кунин А.В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины. Англо-русский фразеологический словарь / А.В.Кунин. – М. : Русский язык, 1967. – 1260 с.
3. Медникова Э.М. Предисловие к изданию Дж. Сейдл, У. Макморди «Идиомы английского языка и их употребление» / Э.М. Медникова. – М. : Высшая школа, 1983. – С. 5–6.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1985. – 160 с.
6. Довідник англійських, німецьких та українських ідіом та виразів / [А.Д. Шерік, В.Я. Савічук, В.Ф. Старко]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 173 с.

Анотація

В. ЯБЛОЧНИКОВА. ІДИМАТИЧНІ ВИРАЗИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто визначення терміна «ідіома» та види ідіоматичних виразів в англійській мові, а також проаналізовано різноманітні типи перекладу цих лінгвістичних одиниць. Визначено особливості перекладу ідіоматичних виразів. Проаналізовано найпоширеніші помилки під час перекладу цього типу виразів.

Ключові слова: фразеологія, ідіома, ідіоматичні вирази, перекладознавство, труднощі перекладу.

Аннотация

В. ЯБЛОЧНИКОВА. ИДИМАТИЧЕСКИЕ ВЫРАЖЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА

В статье рассмотрены определение термина «идиома» и виды идиоматических выражений в английском языке, а также проанализированы разнообразные типы перевода данных лингвистических единиц. Рассмотрены особенности перевода идиоматических выражений. Проанализированы самые распространенные ошибки при переводе данного типа выражений.

Ключевые слова: фразеология, идиома, идиоматические выражения, переводоведение, трудности перевода.

Summary

V. YABLOCHNIKOVA. IDIOMATIC CONSTRUCTIONS AND PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION

The article studies the definition of the term «idiom» and types of idiomatic constructions in the English language. Different ways of translation of these constructions are also analyzed in the following article. The most frequent mistakes of translation of these types of constructions are studied.

Key words: phraseology, idiom, idiomatic constructions, translation, translation difficulties.